

ПЕДАГОГІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ

У статті в контексті педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського розкрита сутність педагогічної творчості, визначені якості творчого вчителя та подана експериментально перевірена методика розвитку творчих здібностей майбутнього вчителя в процесі навчання у вузі.

In the article in context of V.O.Sukhomlinsky's pedagogical heritage the essence of pedagogical creative works is considered, some qualities of creative teacher are defined and the experimental methodic of development of future teachers creative abilities during university training is revealed.

Високі темпи змін у всіх сферах суспільного життя визначають нові цілі і завдання освіти. В ході реформування школи у відповідності з різними концептуальними ідеями в дидактиці складаються різні моделі навчання, які можна розділити на «традиційну» та «інноваційну» освітні стратегії.

Якщо в «традиційному» навчанні акцент робиться на реалізацію освітніх завдань, то в «інноваційному» – на перший план висуваються творчі і продуктивні завдання, які забезпечують повноцінний розвиток основних компонентів структури особистості – потреб та відповідних здібностей: організаційно-практичних, інтелектуальних, дослідницьких, комунікативних, креативних та сприяють формуванню досвіду творчої діяльності.

Однією із найважливіших вимог до сучасного вчителя є творче ставлення до своєї праці, постійні пошуки нового і безперервного удосконалення. Діяльність педагога відчувається в мінливих умовах розвитку науки, техніки, соціально-економічного середовища, залежить від рівня розвитку і вихованості учнів та ін. Тому вчителю доводиться постійно шукати нові, тільки ефективні методи і форми навчання та виховання.

У сучасній психолого-педагогічній літературі поняття педагогічної творчості трактується по-різному. В.І.Андреев розглядає поняття педагогіки творчості як «науки про педагогічну систему двох діалектично зумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання та самовиховання особистості в різних видах творчої діяльності і спілкування з метою всебічного та гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості, так і творчих колективів» [1]. В.С. Шубинський визначає педагогіку творчості як особливу галузь педагогічної науки, яка займається виявленням закономірностей формування творчої особистості [13]. Л.І.Рувинський дає визначення педагогічній творчості як пошуку вчителем нових рішень, постановки завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності [7].

Педагогічний словник визначає педагогічну творчість як оригінальне та високоефективне вирішення вчителем навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання й навчання [5].

«Проблема творчості – одна із учасників педагогічної цілини, і, щоб тільки приступити до її освоєння, необхідно створити книгу про педагогічний аспект творчості» [10: 346].

Таким чином, мета педагогічної творчості вчителя полягає у створенні сприятливих психолого-педагогічних умов для розвитку потенційних можливостей кожного учня в навчально-виховному процесі.

Педагогічна творчість має два боки: творчість самого організатора навчально-виховного процесу – учителя і творчість учнів як необхідна умова удосконалення вчителя і розвитку творчих можливостей дітей.

Учитель як суб'єкт педагогічної творчості повинен бути сформований як творча індивідуальність, яка включає в себе творче мислення і здатність до творчої діяльності.

В.О.Сухомлинський вважав, що джерелом творчої індивідуальності педагога є книга: «Особиста бібліотека вчителя – це дзеркало його творчої індивідуальності. У створенні цього фундаменту духовного багатства вчитель не орієнтується на якийсь зразок, не добирає книги за якимось списком. Єдине, чого слід дотримуватись, – це принципу: особиста бібліотека розкриває мою творчу індивідуальність і допомагає вводити вихованців у світ книги» [12: 83].

Неоціненну роль у розвитку творчих здібностей учителя, на думку Василя Олександровича, відіграє науково-дослідницька діяльність педагога. Предметом особливої уваги у Павлівській школі було дослідження проблем та особливостей розвитку кожного учня. «Ми вбачаємо своє завдання в тому, щоб у роки отрочтва і ранньої юності кожний наш вихованець свідомо знайшов себе, розкрив себе, обрав собі той життєвий шлях, на якому його праця досягне найвищого ступеня майстерності, творчості. Найголовніше у розв'язанні цього завдання – помітити в кожній дитині її найсильнішу сторону, знайти в ній ту «золоту жилку», від якої починається розвиток індивідуальності, добиватися того, щоб дитина досягла видатних для свого віку успіхів у тій справі, яка найбільш яскраво виявляє, розкриває її природні задатки», писав В.О.Сухомлинський [8: 19].

Великого значення у творчій діяльності вчителя видатний педагог надавав умінню вчителя виявити потенційні можливості кожного учня і створити всі умови для їх розвитку: «Майстерність педагога полягає в умінні побачити обдарованість дитини, визначити сферу застосування її інтелектуальних і творчих сил та поставити перед нею завдання, щоб, розв'язуючи їх, вона долала труднощі, і щоб це сприяло подальшому розвитку її здібностей. Ми дбаємо про те, щоб учні жили в позаурочний час багатим і інтелектуальним життям і щоб це життя позначалося на духовному розвитку колективу, підносило розумовий рівень усіх учнів, розвивало здібності менш обдарованих» [8: 19].

За глибоким переконанням Василя Олександровича, радість пізнання забезпечить тільки вчитель з високо розвиненими творчими здібностями, оскільки кожен урок, момент спілкування з дитиною повинен дивувати, розвивати творче мислення, уяву, фантазію, пізнавальний інтерес, створювати доброзичливу атмосферу. Все залежить від творчого добору педагогом форм, методів, прийомів роботи, вміння виробити власну неповторну методику, що спиратиметься на індивідуальні вміння, інтереси і прагнення, ідеали вихованців. Тому він стверджував, що педагогічна система персоніфікована, визначається індивідуальністю вчителя віддзеркалює його погляди, принципи, життєві пріоритети [12]. І це положення Василь Олександрович підтвердив своєю творчою діяльністю, роботою Павлівської середньої школи, яка жила і працювала за його системою.

Аналізуючи педагогічну спадщину В.О.Сухомлинського, ми переконуємося, що вчитель не повинен проводити щодня буденних традиційних уроків, виховних заходів, відірваних від життя, насичених одноманітним матеріалом. До будь-якої справи необхідно знаходити творчий підхід, дарувати дітям новизну, нетрадиційність, наповнювати їхні душі позитивними емоціями, що сприяє активізації пізнавальних процесів та ефективному всебічному розвитку учнів.

Глибоко вивчаючи вікові особливості дітей, Василь Олександрович робить висновок, що однією із головних причин появи байдужості до навчання у підлітковому віці є відсутність або убогість творчого начала в духовному житті дитини. Василь Олександрович стверджує, що підлітку вже мало тих стимулів, яких було достатньо для молодшого школяра: виконання волі і бажання дорослої людини, похвали, заохочення. Підліток намагається виразити себе не тільки в результатах свого навчання, але і у внутрішньому духовному світі. Творче натхнення працею, яка створює духовні цінності – найважливіша умова повноти його духовного життя [10].

Важливою складовою педагогічної творчості є уміння вчителя розвивати творчі можливості дітей. «Як важливо, щоб шкільні двері не закрили від свідомості дитини оточуючий світ», писав Василь Олександрович. Щоб не перетворити дитину в хранилище знань, кладову істин, правил, формул треба вчити її думати, творити. Видатний педагог

прагнув до того, щоб усі роки дитинства оточуючий світ, природа постійно живили свідомість учнів яскравими образами, картинами, сприйняттями і уявленнями [10].

Діяльність Павлиської середньої школи, яку очолював Василь Олександрович Сухомлинський, – яскравий приклад організації навчально-виховного процесу і розвитку творчого потенціалу дітей: мандрівки, походи, екскурсії, уроки мислення серед природи, уроки-подорожі, уроки в «Зеленому класі», в «Школі під голубим небом», в «Кімнаті казки» та ін. навчають дітей спілкуванню з природою, вчать бачити красу рідного краю і примножувати її, відчувати радість від посаджених своїми руками квітника, саду, надихають на творчість, розвивають творчу уяву та творчі здібності, сприяють повноцінному всебічному розвитку.

«Кожного разу, коли ми приходимо в Кімнату казки, дітям хочеться пограти. Гра виливається в творчість: вони стають казковими героями, а кукли в їх руках допомагають краще передавати думки і почуття» [9: 163].

Василь Олександрович переконаний, що «Створення казок – один із самих цікавих для дітей видів творчості. Разом з тим це важливий засіб розумового розвитку. Якщо ви хочете, щоб діти творили, створювали художні образи, – перенесіть із вогника своєї творчості хоча б одну іскру в свідомість дитини. Якщо ви не вмієте творити або вам здається пустою забавою зрозуміти дитячі інтереси, – нічого не вийде» [9: 165].

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського стосовно сутності і ролі педагогічної творчості вчителя в розвитку особистості. Спираючись на його основні положення, викладачі кафедри загальної педагогіки і педагогічної психології МДУ ім.В.О.Сухомлинського плідно працюють над розвитком креативних здібностей у студентів – майбутніх учителів у процесі вивчення дисциплін педагогічного циклу.

Досвід практичної роботи зі студентами МДУ імені В.О. Сухомлинського і результати досліджень доводять, що ефективність формування їхніх творчих умінь і навичок забезпечуються комплексним підходом до вирішення цієї проблеми.

У зв'язку з цим використовується така система: лекційні, семінарські, лабораторно-практичні заняття; самостійна робота студентів; робота проблемних груп, гуртків; спецкурси, спецсемінари; педпрактика; курсові, дипломні роботи майбутніх учителів.

Студенти залучаються до різних видів пізнавальної діяльності, пробують себе в процесі багатьох видів творчого пошуку. Подібні види навчально-практичної діяльності дозволяють визначити інтереси, нахили, творчі здібності і можливості, урахування яких допомагає створювати необхідні умови для їх підтримки й розвитку. Отже, процес навчання організується таким чином, щоб викликати у студентів потребу у творчому застосуванні знань, здібностей, нестандартного мислення і подальшого розвитку.

Привертає увагу основна форма організації навчального процесу – лекція. Розвитку творчого мислення і уяви сприяють лекції, на яких аргументується і мотивується тема, чітко визначаються мета і завдання, дається історіографія, використовуються різні рівні проблемного навчання, до структури яких входять елементи дослідницької роботи, розкриваються сучасні підходи і концепції, використовується досвід роботи кращих учителів, шкіл, визначаються перспективи розвитку школи і педагогіки, здійснюються міжпредметні і внутрішньопредметні зв'язки. На таких лекціях створюється атмосфера наукового пошуку. У процесі дискусій розвивається творчий потенціал її учасників, образне і продуктивне мислення, творча уява, мовлення. Студенти вчаться самостійно мислити, робити висновки. Використання наукової методики озброює студентів не тільки знаннями, а й методами їх здобуття.

На семінарських і лабораторно-практичних заняттях із педагогіки, основ педагогічної майстерності, методики виховної роботи студентам пропонуються творчі завдання різних рівнів складності: від презентацій книг на першому курсі до створення і вирішення педагогічних ситуацій, представлення передового педагогічного досвіду, інсценізації віршів,

уривків творів, проведення фрагментів уроків на другому і до проведення нестандартних уроків та виховних заходів – на третьому.

Творче аналітичне мислення і творча педагогічна уява розвиваються у студентів у процесі створення і вирішення педагогічних ситуацій. Творча педагогічна ситуація (ситуація, яка містить у собі протиріччя) дає можливість перевірити теоретичні знання, вибрати інструмент педагогічних дій і прогнозувати результат. У процесі її вирішення студенти визначають умови, у яких вона виникла, дійових осіб, основні протиріччя, аналізують дії кожного учасника і оцінюють їх; пропонують декілька варіантів вирішення й обирають оптимальне. Обґрунтовують його. Такий характер навчально-пізнавальної діяльності сприяє більш ґрунтовному засвоєнню знань, розвиває здібність прогнозувати і передбачати дії учасників ситуації та її результати. А найголовніше – запобігати складним конфліктним ситуаціям.

Значне місце у своїй роботі викладачі МДУ імені В.О. Сухомлинського відводять рольовим, і особливо діловим іграм. Із психології відомо, що гра забезпечує гармонійну роботу головного мозку, стимулює роботу правої півкулі, а через неї – всього мозку. У процесі гри напружені всі пошукові емоції. На повну силу працює образне і логічне мислення, мобілізовані всі види пам'яті, ввімкнені вольові механізми, залучені всі таємні резерви психіки. Тому ККД ігрових методів від двох до десяти разів більший у порівнянні зі словесним навчанням. У діловій грі засвоєння знань студентами і формування педагогічних умінь і навичок відбувається не абстрактно, а в реально змодельованому навчально-виховному процесі, у динаміці розвитку сюжету ділової гри. У студентів формуються навички педагогічної взаємодії, ціннісні орієнтації й установки, актуалізуються і закріплюються знання, розвивається пізнавальний інтерес і творчий потенціал. Знання з теоретичного рівня переводяться на більш високий – практичний.

До проведення фрагментів уроків на другому курсі, уроків і виховних заходів на третьому студенти відповідно до своїх здібностей і можливостей готують роздавальний матеріал, наочність, підбирають музику, цікаві повідомлення, факти, прислів'я, приказки, пісні, складають вірші, готують завдання творчого характеру тощо.

Ураховуючи об'єктивні оцінки своїх товаришів і викладача, студенти краще усвідомлюють свої недоліки, резерви. Це є стимулом до самоосвіти, самовиховання, самовдосконалення, створення своєї творчої лабораторії і саморозвитку творчої особистості майбутнього вчителя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань, 1988. – 228 с.
2. Основи педагогічної творчості вчителя: Навчально-методичний план і програма курсу для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів / Укл. С.О. Сисоевої, В.І. Барко, І.В. Бушовський та ін. – К., 1991. – 32 с.
3. Рувинский Л.И. Теория самовоспитания. – М., 1957. – Т.1. – 303 с.
4. Сухомлинський В.О. Павлівська середня школа // Сухомлинський В.О. Вибрані твори в п'яти томах. – т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С.31-389.
5. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори в п'яти томах. – т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С.7-279.
6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори в п'яти томах. – т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С.31-389.
7. Сухомлинський В.О. Сто порад учителю // Вибрані твори в п'яти томах. – т.2. – К.: Рад. школа, 1977. – С.419-656.
8. Сухомлинський В.О. Моя педагогічна система // Рад. школа. – 1988, №6. – С.87-91; №7. – С.79-84; №8. – С.87-91; №9. – С.86-91.
9. Щербакова К.І. Вступ до спеціальності: Навчальний посібник. – К., 1990. – 166 с.